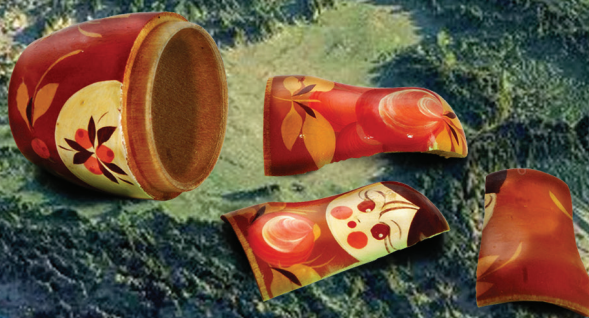

PREŽIVETI RAT: ODNOSI RUSIJE I ZAPADNOG BALKANA NAKON RATA U UKRAJINI

Maksim Samorukov

BCBP

April 2023.

PREŽIVETI RAT: ODNOSI RUSIJE I ZAPADNOG BALKANA NAKON RATA U UKRAJINI

Izdavač:

Beogradski centar za bezbednosnu politiku
Đure Jakšića 6/5 Beograd
www.bezbednost.org

Autor:

Maksim Samorukov, gostujući istraživač BCBP

Recenzija:

Roza Balfur, direktorka Karnegi Evropa

Dizajn i priprema:

Srđan Ilić

April 2023.

BCBP Beogradski centar za
bezbednosnu politiku

Ova publikacija je nastala uz podršku Fondacije za otvoreno društvo (OSF).
Odgovornost za sadržaj ove publikacije pripada isključivo Beogradskom centru
za bezbednosnu politiku.

SADRŽAJ

INTRODUCTION	4
SVE PO STAROM	6
DISKREDITOVANI POSREDNIK	9
PROPAGANDA	13
SPOLJA GLADAC, IZNUTRA JADAC	17
ENDNOTES	19

Ruska invazija na Ukrajinu, koja je započela u februaru 2022. godine, gurnula je Evropu u novu eru nestabilnosti. Osnove političkog i ekonomskog poretka kontinenta se menjaju, dok brutalan način na koji Rusija ratuje potkopava izgleda za bilo kakvu saradnju između Moskve i evropskih država. Decenijama stare trgovinske veze su prekinute, transportni koridori preusmereni, a kontakata među ljudima manje je nego ikad. Evropa preoblikuje svoju bezbednosnu arhitekturu gledajući na Rusiju kao glavnu pretnju, dok Moskva svoju agresiju na Ukrajinu predstavlja kao odbrambeni rat sa dvoličnim Zapadom od koga zavisi sam njen opstanak.

Jedini evropski region koji se izdvaja u ovom procesu sve većeg međusobnog otuđenja jeste Zapadni Balkan. Iako je od početka rata proteklo više od godinu dana, stiče se utisak da se u odnosima Rusije i nekoliko balkanskih država malo toga promenilo. Srbija zdušno nastavlja da sklapa energetske sporazume sa Gazpromom, lideri bosanskih Srba često odlaze u zvanične posete Moskvi, dok neke od vodećih crnogorskih stranka i dalje koriste proruske slogane. Čini se da je vreme na Zapadnom Balkanu stalo i da sitna lokalna neslaganja uspevaju da nadjačaju glavne svetske događaje.

Pa ipak, ova fasada kontinuiteta skriva sve veće izazove po status kvo koji je lokalnim elitama toliko dugo veoma dobro služio. Napad Rusije na Ukrajinu pod izgovorom zaštite samoproglašene republike Donbas upozorio je Evropu na realnu opasnost da čak i zamrznut sukob može brzo da izmakne kontroli ako njime manipuliše neprijateljska spoljna sila. Ovo je Evropskoj uniji dalo dodatni motiv da odlučno stane na kraj dugotrajnim sporovima na Balkanu. Kako bi se lokalni lideri naterali da jedni drugima izađu u susret sada se koriste novi štapovi i šargarepe, a Evropska unija je postala odlučnija insistirajući da su evropske integracije nespojive sa očuvanjem bliskih veza s Rusijom.

U međuvremenu, rat umanjuje prednosti saradnje sa Rusijom na Balkanu. S obzirom na to da je ogroman deo svojih resursa i međunarodnog uticaja potrošila na agresiju, Moskva teško da i dalje može da bude atraktivan partner za balkanske države kakav je bila pre 2022. godine.

Produbljivanje ekonomskog jaza između Rusije i zemalja EU Rusiju izbacuje sa balkanskih tržišta. Čak se i tradicionalna zavisnost regiona od ruskog gasa već bliži kraju, što ne može da se promeni nepristajanjem određenih balkanskih država da se pridruže anti-ruskim sankcijama.

Šokantna brutalnost Moskve u Ukrajini i flagrantno poricanje sopstvene agresije okončali su njenu ulogu posrednika u rešavanju sukoba na Balkanu. Sada se čak i pro-ruske snage u regionu uzdržavaju od zalaganja za diplomatsku pomoć Kremlja, nastojeći da umesto toga svoje veze prošire na druge međunarodne saveznike.

Jedina sfera u kojoj saradnja Rusije i Balkana nastavlja da napreduje jeste sfera propagande. Moskvi su balkanski saveznici potrebni kako bi mogla da tvrdi da je njena izolacija u Evropi daleko od potpune, i da postoje države u kojima je još uvek dobrodošla kao partner. Izvestan broj balkanskih političara je, pak, previše uložio u stvaranje i manipulaciju proruskog raspoloženja u regionu, tako da im sada nije lako da se odreknu ove vrste zavisnosti a da pri tome i sami ne pretrpe određene gubitke.

Propagandna saradnja je asimetrična i Moskva nema nikakvu bitnu kontrolu nad svojim balkanskim partnerima i načinima na koje ovi koriste imidž Rusije za sopstvene potrebe. Ipak, stiče se utisak da to ne predstavlja problem za Kremlj, koji ostale opcije smatra ili previše rizičnim ili preskupim. Rusija će, samim tim, u godinama koje dolaze verovatno zadržati privid svog prisustva na Zapadnom Balkanu, pa maker ono bilo ograničeno samo na izjave u lokalnim medijima. Propagandna međuzavisnost Kremlja i balkanskih lidera previše je neuhvatljiva da bi se obuzdala sankcijama ili nekim drugim formalnim obavezama.

Geografski gledano, Zapadni Balkan od Rusije odvaja širok pojas država Evropske unije, ali se stiče utisak da to ne predstavlja prepreku da ekonomska saradnja regiona sa Rusijom ostane imuna na ratom izazvana pomeranja. U trenutku kada EU prolazi kroz najtežu energetska krizu u poslednjih pola veka, a ruska industrija se bori da preživi prekid izvoza u zemlje Evrope, privrede zapadnog Balkana se ponašaju kao da se gotovo ništa nije promenilo.

Jedna od najvećih kompanija u Srbiji, naftni gigant NIS, i dalje je pod kontrolom struktura koje pripadaju Gazpromu, koji je i dalje jedini uvoznik gasa u tu zemlju. Poslednji trogodišnji ugovor [potpisan](#) je u maju 2022. godine.¹ Beograd je uspeo da obezbedi relativno povoljne uslove u trenutku kada je Moskva već prekidala isporuke gasa većem broju zemalja EU zbog njihovog odbijanja da ga plaćaju u rubljama. Srbiji takvi zahtevi nisu nametani, jer se ona nije pridružila sankcijama.

Rat nije sprečio ni lidera bosanskih Srba Milorada Dodika da lobira za izgradnju novog gasovoda preko kojeg bi se Republika Srpska povezala sa gasovodom Turski tok, kojim se ruski gas doprema na Balkan preko Crnog mora, zaobilazeći na taj način Ukrajinu.² Kako bi pokušao da pokrene taj projekat, Dodik se od decembra 2021. godine tri puta lično sastao sa ruskim predsednikom Vladimirom Putinom, dok je u julu 2022. Vlada Republike Srpske odobrila izgradnju elektrane na gas ruske rafinerije Brod.³ Svi ovi događaji odvijaju se u pozadini prekinute trgovine energentima između Rusije i Evrope, obeležene međusobnim sankcijama i gasovodima koji nestaju u eksplozijama.

Primorska i turistička odmarališta u Crnoj Gori i dalje su naseljena Rusima, iako je zemlja ušla u NATO i pridružila se anti-ruskim sankcijama. Rekama posetilaca iz Rusije dodatno pogoduje i činjenica da je obližnji Beograd jedina evropska prestonica u koju direktnim letom i dalje može da se stigne iz Moskve, Sankt Peterburga i niza drugih ruskih gradova.

Ovaj ružičasti prikaz uobičajenog poslovanja uprkos ratu je, međutim, uglavnom netačan i teško održiv. Osim u oblasti energetike, Rusija je postala gotovo beznačajna za privrede na Balkanu, a odbijanje Srbije i Bosne i Hercegovine (zbog veta bosanskih Srba) da se pridruže anti-ruskim sankcijama ne menja mnogo na stvari.

Udeo Rusije u spoljnotrgovinskoj razmeni Srbije donekle je porastao 2022. godine, sa 4,7 na 6,1 odsto, ali je i dalje manji od 58,7 odsto, koliki je udeo Evropske unije.⁴ Ključni razlozi za ovo povećanje bili su rastuća cena gasa i NIS-ov uvoz ogromnih količina ruske nafte koja se, zbog sve veće izolacije Rusije u Evropi, prodavala po znatno nižim cenama. Naftni embargo koji je Unija Rusiji uvela u decembru 2022. godine, kao i generalno manje haotična situacija na energetskim tržištima, sigurno će već ove godine u priličnoj meri umanjiti udeo Rusije.

Dve države nemaju mnogo mogućnosti da nadoknade pad obima trgovine koji se očekuje. Iako se Srbija formalno nije pridružila anti-ruskim sankcijama, skoro sva srpska preduzeća su primorana da ih se pridržavaju u praksi jer je srpska privreda duboko povezana sa privredom zemalja članica EU. Embargo na naftu je dobar primer za to. Srbija je odbila da se pridruži sankcijama, ali je morala da prestane da uvozi rusku naftu jer ona stiže putem pomorskih luka u Evropskoj uniji.⁵ Manje spektakularnih ali sličnih događaja bilo je i u drugim sferama poslovanja. Kao pripadnice zapadnih finansijskih grupa, vodeće srpske banke odbijaju da servisiraju ruske klijente, dok srpski proizvođači shvataju da više nije moguće istovremeno poslovati sa Rusijom i izvoziti robu na daleko unosnije tržište Evropske unije.

Ruske kompanije u Srbiji suočavaju se sa nepremostivim teškoćama poslovanja u zemlji koja je u svim aspektima privrednog života izuzetno povezana sa EU. Novih projekata nema na vidiku, dok se postojeći investitori povlače. Dve vodeće ruske državne banke, Sberbank i VTB, prodale su svoju imovinu u Srbiji pred početak rata zbog rastućih tenzija između EU i Rusije.⁶

Jedini bitan izuzetak je naftni gigant NIS, koji je i dalje pod kontrolom Gasproma. Ruski i srpski lideri su u proleće 2022. godine uneli određene izmene u vlasničku strukturu kompanije kako bi je zaštitili od sankcija. Većinski udeo sankcijama izloženog Gasprom njefta smanjen je na 50 odsto, u korist Gasproma koji nije bio pod sankcijama.⁷ To je NIS-u omogućilo da nastavi da posluje sa EU i ostvari pozamašan profit preradom diskontovane ruske nafte i prodajom njenih derivata po visokim cenama.

Međutim, kraj ovog uspešnog poduhvata već se nazire. Embargo Evropske unije već je primorao NIS da pređe na preradu iračke nafte, koja je skuplja od sniženog proizvoda koji izvozi sve izolovanija Rusija.⁸ Planovi Beograda da povрати pristup ruskoj nafti izgradnjom interkonektora na naftovodu Družba od Rusije do Mađarske, takođe izgledaju nepraktično. Pola godine pošto je najavljen, projekat je i dalje u fazi pripreme, tako da će, kada bude u potpunosti završen, privremeno izuzeće EU kada je u pitanju ruska nafta možda već prestati da važi.⁹ Još jednu tempiranu bombu koja otkucava predstavlja mogućnost da se i sam Gasprom nađe pod udarom sankcija koje bi srpsku vladu mogle da primoraju da NIS ili nacionalizuje, ili preproda investitoru koji nije iz Rusije.

Vlada Srbije je svesna toga da su joj izgledi za energetske saradnju sa Rusijom veoma mali i sprema se da prihvati alternativne snabdevače. Nova ministarka energetike Dubravka Đedović, bivša regionalna direktorka Evropske investicione banke, poznata je kao snažan zagovornik diversifikacije energetskih partnerstava Srbije. Predsednik Aleksandar Vučić sa entuzijazmom govori o pregovorima o isporuci gasa iz Azerbejdžana¹⁰ i preko LNG¹¹ terminala u grčkom Aleksandropolisu koji bi trebalo da proradi do kraja godine. Sve ovo trebalo bi da olakša i novi gasni interkonektor između Srbije i Bugarske, koji se već gradi i očekuje se da bude završen u decembru 2023. Godine.¹² S obzirom da Srbija uvozi relativno male količine gasa (oko dve milijarde kubnih metara godišnje),¹³ ruske isporuke bi mogle da budu potpuno zamenjene u roku od par godina.

Ekonomске veze Rusije sa Bosnom i Hercegovinom manje su pogođene novim sankcijama Evropske unije i embargom, ali samo zato što su bile zanemarljive i pre nego što je rat počeo. Glavna ruska imovina u Republici Srpskoj - Rafinerija nafte Brod, koju kontrolišu strukture Zarubežnjefta - prestala je sa preradom nafte nakon požara iz 2018. Godine.¹⁴ Proizvodnja nikada nije ponovo pokrenuta, tako da na ograničene aktivnosti rafinerije nisu uticali ni embargo EU na rusku naftu, uveden u decembru 2022, ni embargo na ruske naftne derivate iz februara 2023. godine.

Dodik i dalje zdušno promovise planove¹⁵ za jačanje energetske saradnje sa Rusijom putem zajedničke izgradnje interkonektora na gasovod Turski tok, i ni manje ni više nego pet gasnih elektrana u raznim delovima Republike Srpske. Međutim, rizici od sankcionisanja bilo kog projekta sa ruskim učešćem sada su već toliko veliki da verovatno ni on sam ne računa na to da će taj plan ikada biti ostvaren. Umesto toga, Dodik očekuje da lideri ostalih etničkih zajednica u BiH na njega stave veto, kako bi kasnije mogao da kaže da bi njegove veze s Moskvom obezbedile potrebe zemlje za energentima, ali su mu dobre namere, eto, blokirali neprijateljski raspoloženi bosanski muslimani.¹⁶

Dodikovo nepokolebljivo odbijanje da Bosni i Hercegovini dozvoli da se pridruži anti-ruskim sankcijama nema mnogo veze sa ekonomijom. Umesto toga, cilj mu je da u zemlji podstakne međuetničku netrpeljivost, kojom se on zapravo hrani. To što se predstavlja kao ključni promoter veza države sa Moskvom, pruža Dodiku mogućnost da se koristi usko isprepletenim anti-natovskim i pro-ruskim osećajima bosanskih Srba.

Ako lokalne propagandne prepirke ostavimo po strani, učešće Rusije u privredi Bosne i Hercegovinu gotovo da više i nema. Njen udeo u spoljnoj trgovini BiH je i uz vrtoglave cene gasa iz 2022. godine bio tek 1.6 posto.¹⁷ Akumulirane direktne investicije su joj već nekoliko godina u padu, dostigavši zanemarljivih 227 miliona dolara na kraju 2021. godine kako je Rusija postepeno smanjivala obim poslovanja svojih gubitaka - rafinerija nafte Brod i Modriča.¹⁸

Navodni procvat ruskog turizma u Crnoj Gori takođe navodi na pogrešan zaključak. Istina je da su Rusi 2022. godine u toj zemlji ostvarili skoro dva miliona noćenja, što ih čini najvećom grupom stranih turista nakon Srba.¹⁹ Navedena brojka takođe predstavlja značajan porast od 71 odsto u odnosu na 2021. godinu.²⁰ Međutim, ovaj priliv ljudi nema mnogo veze sa turizmom, a još manje sa ekonomskim ili političkim uticajem Kremlja u Crnoj Gori.

Ogromna većina Rusa koji su 2022. godine ušli u Crnu Goru i susednu Srbiju bežala je od rata Rusije protiv Ukrajine i vojne mobilizacije koja je usledila, koristeći nepostojanje viznog režima za ruske državljane i istorijsku bliskost crnogorskog, srpskog i ruskog naroda. Mnogi od ovih imigranata će se na kraju ili vratiti u Rusiju, ili krenuti ka ekonomski atraktivnijim destinacijama. Neki će i ostati, ali je - budući da je upravo Putinova agresivna politika ta koja ih je naterala da napuste svoje domove - mala je verovatnoća da će se pretvoriti u kanale budućeg uticaja Kremlja.

Rusko-crnogorska trgovina praktično i ne postoji (učešće Rusije u trgovinskom prometu zemlje iznosi beznačajnih 0.2 procenta),²¹ dok zajedničkih ekonomskih projekata sa Rusijom nema već skoro deceniju, otkako je Crna Gora izjavila da namerava da uđe u NATO i otvoreno podržala Ukrajinu nakon ruske aneksije Krima 2014. godine. Jednostavno rečeno, nije ni bilo mnogo toga na šta bi oštre sankcije EU iz 2022. mogle da se odraze.

Diskreditovani posrednik

Rat je podstakao opadanje rusko-balkanske ekonomske saradnje, procesa koji je nekoliko godina pre invazije Moskve na Ukrajinu već bio u toku. Uticaj rata na ulogu Rusije u nerešenim balkanskim sukobima ogleda se u sličnom ubrzanju već postojećih trendova.

Brutalna taktika Moskve u Ukrajini otklonila je sve preostale sumnje na Zapadu o tome da li Rusija može da bude partner u rešavanju balkanskih sukoba: ne može. Kremlj je opasan igrač koji je spreman da taktiku destabilizacije iskoristi kako bi nerešeni sporovi na Zapadnom Balkanu trajali što je duže moguće, a Zapad se i dalje bavio balkanskim problemima.

Ništa manje alarmantna nije ni činjenica da balkanski narodi ne vide rusku agresiju kao motiv da prevaziđu svoje razmirice i ujedine se pred nastupajućom krizom. Naprotiv, mnogi u regionu su se fiksirali na sličnosti između rusko-ukrajinskog neprijateljstva i jugoslovenskih ratova devedesetih, birajući stranu u skladu sa tim. Uznemireni bosanski muslimani i kosovski Albanci optužuju Srbe da im je namera da oponašaju napad Rusije na svoje susede, dok Srbi pravdaju nedela Moskve.²² Istraživanja javnog mnjenja pokazuju da u Srbiji oko 70 odsto stanovništva za izbijanje rata krivi Zapad i Ukrajinu,²³ dok u Republici Srpskoj preko 50 odsto priznaje da podržava rusku invaziju.²⁴

Stoga ne iznenađuje činjenica da je Zapad nedavno udvostručio svoje posredničke napore u regionu, u kojima je već postigao vidan napredak. Srbija i Kosovo dogovorili su se o primeni plana EU o normalizaciji odnosa, Bosna i Hercegovina je formirala nacionalnu vladu neuobičajeno brzo nakon izbora iz oktobra 2022. godine, dok Crna Gora postepeno izlazi iz višemesečnog političkog ćorsokaka.

Moskva je, vidno uznemirena ovakvim razvojem događaja, zaoštrila kritiku zapadnog posredovanja. Ruski ambasador u Bosni i Hercegovini zapretio je da bi tu zemlju, ukoliko odluči da uđe u NATO, mogla da zadesi ista sudbina kao i Ukrajinu,²⁵ dok je ruski ambasador u Srbiji izjavio da je Moskva spremna da ponudi vojnu pomoć Beogradu u sporu oko Kosova ukoliko je Srbi zatraže.²⁶

Ipak, ratoborna retorika teško da može da prikrije činjenicu da je loš učinak ruske vojske u Ukrajini razotkrio prazninu tih pretnji. Ruske diplomate mogu da, uz mnogo buke, vrše inspekciju srpskih trupa²⁷ ili teoretišu o mogućnosti izgradnje ruske vojne baze u Srbiji ako je Beograd bude želeo²⁸, ali je više nego jasno da Moskva nema dovoljno resursa za efikasno projektovanje svoje vojne moći na zapadnom Balkanu. U trenutku kada se Rusija bori da ispuni svoje postojeće bezbednosne obaveze u Pridnjestrovlju,²⁹ Siriji,³⁰ Južnom Kavkazu,³¹ i Centralnoj Aziji,³² nemoguće je ozbiljno tretirati pretnje Moskve da bi vojno mogla da interveniše na Zapadnom Balkanu, udaljenom od njenih granica i okruženom članicama NATO-a.

Ovu realnost dobro razumeju čak i oni balkanski lideri koji vole sebi da povećavaju popularnost time što se predstavljaju kao ruski saveznici.³³ Uprkos redovnim podsticajima iz Moskve, srpsko rukovodstvo nije pokazalo čak ni nameru da pozove Rusiju da bude jedan od posrednika u pregovorima sa Kosovom, a kamoli da od Kremlja zatraži vojnu pomoć. Od početka rata, Dodikova težnja ka secesiji znatno je oslabila u odnosu na 2021. godinu i on sada traži saveznike koji bi bili velikodušniji od Moskve. Čak su i pro-ruske stranke u Crnoj Gori prestale da uzvikuju anti-NATO i pro-ruske parole i prešle na pitanja identiteta i korupcije.

Ruska invazija na Ukrajinu pokazala je da je Kremlj sklon lošem prosuđivanju i da može da se dogodi da uđe u nepromišljene poduhvate, pa čak i kada je lokalna potražnja za njegovom intervencijom zanemarljivo mala. U svom nonšalantnom flertovanju sa Moskvom, neki balkanski političari se nedovoljno obziru na ovaj rizik i činjenicu da je rat skoncentrisao sve spoljnopolitičke odluke u Rusiji u ruke jedne osobe, odnosno Putina, na taj način dodatno povećavajući mogućnost pogrešne procene s obzirom na to u kojoj meri se on udaljio od realnosti.

Ipak, Kremlj teško da može da zanemari brojna ograničenja koja produžen i veoma intenzivan rat protiv Ukrajine nameće ruskom vojnom i bezbednosnom aparatu. Uz to, Putin nikada nije pokazivao neku posebnu emocionalnu vezanost za ono što se zbiva na Balkanu. Doduše, istina je da se u svojim izjavama redovno poziva na „kosovski presedan“, kao što je to učinio kada je na sastanku sa generalnim sekretarom UN-a Antoniom Guterišom u aprilu 2022. godine pokušavao da opravda rusku invaziju na Ukrajinu. On to, međutim, čini samo kada govori o post-sovjetskom delovanju, stavljajući naglasak na reč „presedan“ a ne na Kosovo, čime otkriva da su njegovi stvarni prioriteti bliži onome što se zbiva na granicama Rusije nego Zapadnom Balkanu.

Ranije je bilo nekoliko uticajnih članova ruske vladajuće elite kojima je Balkan zaista bio blizak srcu. Putinov saradnik Vladimir Jakunjin ozbiljno je shvatao uzvišenu retoriku o ruskom pravoslavnom bratstvu sa balkanskim narodima i nastojao da proširi ruski uticaj u regionu kroz ulaganja u infrastrukturu. Tokom svog mandata na čelu Ruskih železnica (2005–2015), nadgledao je davanje kredita Srbiji od 800 miliona dolara za modernizaciju njene železnice.³⁴

Uticajni general Spoljne obavestajne službe (SVR) Leonid Rešetnikov i ultrakonzervativni oligarh Konstantin Malofejev takođe su bili zainteresovani za pitanja pravoslavnog i slovenskog jedinstva. Inspirisani uspehom Moskve u izazivanju pro-ruske separatističke pobune u ukrajinskom Donbasu 2014. godine, Malofejev i Rešetnikov su predvodili aktivnosti Rusije na zapadnom Balkanu.³⁵ Narednih nekoliko godina održavali su veze sa Dodikom i srpskim ultra-desničarskim grupama, a optuženi su i za to da su 2016. godine pokušali da organizuju državni udar u Crnoj Gori. Ali Jakunjin i Rešetnikov su sada već odavno u penziji, dok je Malofejev izgubio veliki deo svog nekadašnjeg uticaja i sada je zaokupljen Ukrajinom i unutrašnjom politikom Rusije.³⁶

Događanjima na Balkanu trenutno se bave uglavnom Aleksandar Babakov, zamenik predsednika Državne Dume, i ruski ambasador u Srbiji Aleksandar Bocan-Harčenko, autoritet za region u ruskom Ministarstvu spoljnih poslova. Obojica imaju odlične veze na Zapadnom Balkanu i dobro ga poznaju, ali im nedostaje moć da u Moskvi lobiraju za određenu politiku prema regionu ili skrenu Putinovu pažnju na pitanja Balkana.

To je dovelo do svojevrstne pat pozicije u kojoj uticajni ruski uglednici balkanska pitanja smatraju previše beznačajnim da bi se njima bavili, dok oni koji su direktno odgovorni za region nemaju ovlašćenja da podstaknu donošenje odluka, pa čak ni da konsultuju najviše rukovodstvo o poželjnoj strategiji. Kao rezultat toga, zvanična reakcija Rusije na promenjivu realnost rešavanja balkanskih sukoba određena je više željom birokrata da igraju na sigurno i izbegnu nezadovoljstvo Kremlja, nego njihovim shvatanjem ruskih nacionalnih interesa.

Na primer, izjave Rusije o novom podsticaju pregovorima Srbije i Kosova sadrže niz nespojivih tačaka. Moskva se, sa jedne strane, zalaže za prihvatanje bilo koje rezolucije koja bi bila prihvatljiva za Beograd, ali sa druge strane navodi da rešenje sukoba, kakvo god ono bilo, mora da uključi Rusiju kao posrednika.³⁷ Predstavnici Moskve izbegavaju da preciziraju kako će Rusija reagovati ako Srbija prihvati rešenje koje Rusiju ne uključuje. Razlog za to izbegavanje je jednostavan: to ne znaju ni oni sami, ali žele da se zaštite i stav Rusije formulišu na način koji ih neće dovesti u sukob sa Kremljom, bez obzira na to kojim pravcem on na kraju odluči da krene.

Stav Moskve o rešenju pitanja BiH vodi se sličnom logikom. Ruske diplomate ne biraju reči kada kritikuju kancelariju visokog predstavnika i posredničke napore Zapada, ili kada Bosni i Hercegovini prete svim mogućim katastrofama koje bi mogle da je zadese ukoliko zemlja uđe u NATO. Ova tema za njih ne nosi nikakav rizik, jer im Kremlj nikada neće zameriti zbog toga što su sa Zapadom razgovarali previše oštro.

Istovremeno, Moskva pruža iznenađujuće mali otpor kada je reč o godišnjem glasanju u Savetu bezbednosti UN-a o produženju bezbednosne misije EUFOR-a u Bosni i Hercegovini.³⁸ Tu su rizici za predstavnike Rusije mnogo veći, jer se Kremlj nije potrudio da o tom pitanju iznese svoje mišljenje. Dakle, diplomate gledaju da se pritaje i produže status kvo, iz straha da bi preuzimanje inicijative moglo da izazove jak odgovor Zapada i dovede ih u nevolju.

Invazijom na Ukrajinu, Rusija ne samo da je prenapregla svoje ionako ograničene resurse i degradirala proces donošenja spoljnopolitičkih odluka, već je zadala i težak udarac glavnom adutu koji je imala kada je u pitanju rešavanje sukoba na Balkanu - svom pravu ulaganja veta u Savetu bezbednosti UN. Zahvaljujući saradnji Moskve sa Zapadom tokom devedesetih godina, Rusija je kroz odgovarajuće rezolucije UN-a bila duboko uvučena u posredovanje u post-jugoslovenskim sporovima.³⁹ Svi balkanski akteri su bili prinuđeni da gledaju ka Moskvi, znajući da konačno rešenje neće biti moguće ako Rusija nije spremna da ga, ako ništa drugo, makar toleriše.

Formalno gledano, u tom pogledu se ništa nije promenilo. Moskva i dalje ima pravo veta u Savetu bezbednosti UN-a. Ali vrednost tog veta je u velikoj meri opala. Malo ko bi ozbiljno tretirao veto zemlje koja vrši ratne zločine, koja prilikom bombardovanja gađa civilnu infrastrukturu i otvoreno poriče da je napala Ukrajinu, pokazujući na taj način da potpuno zanemaruje stvarnost.⁴⁰

Praktične posledice marginalizacije koju je Rusija u Savetu bezbednosti UN-a sama sebi nametnula tek treba u potpunosti da se pokažu, ali se na Zapadnom Balkanu već osećaju. Čak i pro-ruski akteri, koji još uvek vole da predstavljaju Moskvu kao svog moćnog prijatelja, pomirili su se sa tim da rešavanjem balkanskih sukoba ne upravljaju Ujedinjene nacije već evroatlantske strukture, i da saveznike treba da traže na toj strani. To je ono što Dodika i Vučića navodi da se nadmeću za naklonost mađarskog premijera Viktora Orbana.⁴¹ Na globalnom nivou, njegovo pravo veta u Evropskoj uniji može da deluje beznačajno u poređenju sa istim pravom koje Kremlj ima u UN-u, ali ono više odgovara potrebama balkanskih političara.

Brojna ograničenja koja je Rusija sebi nametnula napadom na Ukrajinu dovode do toga da Moskva sve više zavisi od svojih lokalnih partnera. Budući da se njen uticaj na događaje na Balkanu ubrzano smanjuje, ona ne vidi bolju opciju nego da pruži punu podršku onim političarima koji su navodno pro-ruski, tolerišući pritom činjenicu da njihova agenda povremeno odstupa od planova Kremlja.

U Moskvi od početka rata nije izgovorena ni jedna jedina reč kritike Vučiću, uprkos činjenici da je u poslednje vreme preduzeo priličan broj koraka protiv Rusije. Kremlj se nije protivio tome da Srbija prekine svaku bezbednosnu saradnju sa Rusijom, uključujući simbolične isporuke oružja i zajedničke vojne vežbe.⁴² Ignorovala se i činjenica da je Beograd pozitivno glasao za nekoliko rezolucija UN-a u kojima je osuđena ruska invazija na Ukrajinu.⁴³ Stiče se utisak da Vučićevo prikriveno, ali sve češće kritikovanje ruske politike Moskvi ne smeta, kao što joj ne smetaju ni njegov pristanak da započne sa normalizacijom odnosa sa Kosovom ili spekulacije da bi Srbija na kraju mogla da nacionalizuje NIS i pridruži se anti-ruskim sankcijama ukoliko pritisak Zapada postane zbilja nepodnošljiv.⁴⁴

U Moskvi je čak i otkriće da Srbija indirektno prodaje oružje Ukrajini dočekano sa iznenađujućom uzdržanošću.⁴⁵ Ovaj skandal je svakako zasmetao mnogima u ruskoj vladajućoj eliti, a naročito portparolki ruskog Ministarstva spoljnih poslova Mariji Zaharovoj, koja je poznata po tome da ne voli Vučića i koja je od Beograda odmah zatražila zvanično objašnjenje.⁴⁶ Međutim, u javnosti nije bilo nikakvih komentara koji bi se kritički odnosili prema srpskom rukovodstvu.

Naprotiv, funkcioneri ruskog ministarstva spoljnih poslova,⁴⁷ potpredsednik Dume Babakov⁴⁸ i Putinov portparol Dmitrij Peskov puni su hvale Vučiću zbog njegovog neuništivog prijateljstva sa Rusijom, dok se svaki oblik srpske politike koji Moskvi nije po volji objašnjava nezapamćenim pritiskom Zapada.⁴⁹

Tolerancija Moskve proizlazi iz njenog shvatanja da se popularnost Rusije na Balkanu održava uglavnom uz pomoć lokalnih saveznika i njihovih medija. Propagandni resursi Rusije u regionu – novinski sajtovi *Sputnjik Srbija* i novoosnovani *RT Balkan* – nemaju veliki broj čitalaca. U promovisanju pro-ruskih narativa najviše učestvuju srpski režimski mediji, koji se čak i tokom rata drže uređivačke linije naklonjene Kremlju. Sa velikom gledanošću ne samo u Srbiji, već i u srpskim zajednicama u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i na Kosovu, ovo lokalno medijsko carstvo glavni je razlog vidljivosti Rusije u regionu, tako da Kremlju nije u interesu da ugrožava postojeće stanje stvari.

Nestabilna kontrola Moskve nad sopstvenim imidžom na Balkanu daje lokalnim političarima skoro odrešene ruke kada je reč o manipulaciji pitanjem odnosa sa Rusijom u sopstvene propagandne svrhe, kako u smislu unutrašnje politike, tako i u odnosima sa Zapadom. Budući da je u obe ove sfere Rusija još uvek neproporcionalno značajna, prednosti ove vrste manipulacije su velike.

Vučić je u tome posebno vešt. On ume Rusiju da predstavi i kao dragog prijatelja i kao opasnog neprijatelja, u zavisnosti od toga šta publika kojoj se obraća želi da čuje. U Srbiji, mediji pod kontrolom vlade promovišu pro-ruski narativ kako bi Vučiću omogućili da iskoristi anti-zapadno raspoloženje koje je prisutno u srpskom društvu. Šezdeset šest odsto Srba koji su čak i u jesen 2022. gledali na Rusiju kao na prijatelja Srbije, nije malo kada je reč o unutrašnjoj politici.⁵⁰ Na Zapadu, međutim, srpski lider govori drugačije, predstavljajući se kao u osnovi pro-zapadni političar koji je primoran da tu svoju politiku ublažava zbog pritiska Rusije i njenih pristalica u Srbiji.

U potonje svrhe se, na primer, detaljno osvrnuo na vest da ruska plaćenička grupa Vagner otvara lokalni centar za regrutaciju Srba za ratovanje protiv Ukrajine.⁵¹ Ubrzo se pokazalo da su ti izveštaji lažni, ali se Vučiću, eto, pružila još jedna prilika da Zapadu ukaže na podmukli uticaj Rusije u Srbiji i njegovu čvrstu rešenost da ga suzbije.

Mediji pod kontrolom režima su na sličan način prenaduvani nedavno održane nacionalističke proteste protiv pregovora sa Kosovom, prikazujući manje tuče između nekoliko desetina radikala kao pokušaj državnog udara u korist Rusije.⁵² Već sledećeg dana Vlada Srbije se pokrenula kako bi domaću javnost umirila saopštenjem da je situacija pod kontrolom i da Rusija nije imala nikakve veze sa protestima.⁵³ Ali ta uveravanja, namenjena srpskoj publici, stigla su tek nakon što su međunarodni mediji preneli vest o pro-ruskim nemirima, što je podstaklo narativ da je Vučić zbog svojih razgovora sa Prištinom izložen ogromnom ruskom i domaćem pritisku.

Naravno, rizik od provokacija radikalnih pro-ruskih Srba ne treba u potpunosti zanemariti. Mnogi od njih imaju odavno uspostavljene veze sa Rusijom, a Moskva se trenutno ne libi da učini šta god može kako bi Zapad odvrtila od pružanja pomoći Ukrajini. Ali nonšalantnost s kojom se srpske vlasti odnose prema aktivnostima ovih radikalnih snaga odaje Vučićevo uverenje da je on njima u stanju da manipuliše mnogo efikasnije nego Kremlj.

U Bosni i Hercegovini, Dodikovi odnosi sa Zapadom su previše napeti da bi mu dozvolili da oponaša Vučićeve sofisticirane manipulacije, ali je efikasno i njegovo grubo preuveličavanje afiniteta prema Kremlju. Njegove česte posete Rusiji i lični sastanci s Putinom lišeni su suštine, ali stvaraju imidž globalnog državnika čije bi međunarodne veze njegovoj zemlji donele prosperitet da ih ga u tome ne sprečavaju bosanski muslimani sa kojima ima nesreću da deli državu.

Ovakvo stanje stvari raspiruje međuetničku mržnju između bosanskih zajednica i pomaže Dodiku da bosanske Srbe mobiliše u podršci njemu kao višedecenijskom vođi. Ono mu omogućava i da crpi snagu iz ukorenjenog osećaja mržnje prema NATO-u, koji kod mnogih bosanskih Srba datira još iz jugoslovenskih ratova iz devedesetih. Prema studiji Međunarodnog republikanskog instituta iz 2017. godine, čak 89 posto bosanskih Srba ima pozitivno mišljenje o ulozi Rusije u državi.⁵⁴ Novije ankete pokazuju da je pola godine nakon rata 52 posto ispitanika u Republici Srpskoj podržavalo delovanje Rusije.⁵⁵

Dodikovi praktični koraci, međutim, odaju da je on daleko od toga da je zadovoljan svojim odnosima sa Rusijom. Nema dokaza da mu je, osim redovnog fotografisanja sa Putinom, Moskva ponudila bilo kakvu finansijsku ili organizacionu pomoć na izborima na kojima je prošle jeseni jedva pobedio. Ruske gromoglasne ali šuplje retoričke intervencije Dodiku sve manje koriste u pružanju otpora sve većem pritisku Zapada vezanom za reforme, što lidera bosanskih Srba navodi da sada traži druge međunarodne partnere. Orbanova Mađarska već je u velikoj meri zamenila Kremlj kao izvor Dodikove finansijske podrške i ključnog saveznika u međunarodnim forumima⁵⁶.

Odnosi Crne Gore sa Rusijom, koji su godinama opadali, sada praktično više i ne postoje. Moskva je najveći deo svog interesovanja za ovu zemlju izgubila još 2017. godine, kada je pristupanje Crne Gore NATO-u postalo završena stvar. Godine 2020, kada su tobože pro-ruske crnogorske stranke koje su decenije provele u opoziciji prvi put ušle u vladajuću koaliciju, probudile su se određene nade u vezi sa zbližavanjem sa Moskvom. Međutim, nisu dugo trajale.⁵⁷ Kremlj je bio do te mere razočaran nastavkom evroatlantske spoljne politike nove vlade da je odbio ponudu Crne Gore da nakon pandemije obnovi direktne avionske letove.⁵⁸

Države su jedna drugoj uvele brojne sankcije, ambasade su im nakon više proterivanja diplomata skoro prazne, a Rusija je prestala da pruža konzularne usluge ruskim državljanima u Crnoj Gori, obeshrabujući ih u namerama da posećuju tu zemlju.⁵⁹ Ipak, ništa od sve toga ne isključuje nastojanja da se crnogorska unutrašnja politika uobliči kroz vizuru geopolitike.

Poslednji predsednički izbori nisu se razlikovali od decenijama stare tradicije da se vodeći kandidati predstavljaju kao ili prozapadno ili proruski/prosrpski orijentisani. Bilo je brojnih pokušaja da se rasprava o reformi i korupciji zakomplikuje pozivima crnogorskim biračima da izbor naprave na geopolitičkoj osnovi.⁶⁰ To se, srećom, pokazalo manje privlačnim nego što je to bio slučaj na prethodnim izborima. U prvi plan političkog života zemlje, koju je decenijama monopolizovao dvojac tobože prozapadno orijentisanog aktuelnog predsednika Mila Đukanovića i njegovog, tobože proruskog, većitog rivala Andrije Mandića, uspela su da se probiju nova lica.

Obilje tračeva o navodnim ruskim spletkama na Balkanu laska Moskvi, bez obzira na to što se za javnost tvrdi suprotno. Ta preterivanja Rusiji pružaju priliku da se predstavlja kao svetska sila sa interesima (i agentima) u raznim delovima sveta, uključujući i Evropu. Zahvaljujući balkanskim političarima, Moskva ima priliku da, takoreći besplatno, ostavi utisak moćne sile koja je i dalje veoma značajna za Crnu Goru, članicu NATO-a, koja prkosi Zapadu i odlaže reforme u Bosni i Hercegovini, i koja bi možda bila sposobna čak i da obori neku od vlada na Balkanu ako joj se tako prohte.

Moskva tu mogućnost posebno ceni u ovom trenutku, kada joj je rat gotovo sasvim uskratilo mogućnost uplitanja u ostale delove Evrope. Za određene ruske državne strukture, simbolična saradnja sa Balkanom postala je način da se pretvaraju da zbilja deluju na globalnom nivou.

Nakon neuspelih pokušaja da se učvrsti na francuskom i nemačkom medijskom tržištu,⁶¹ propagandni centar RT je bio prinuđen da se zadovolji osnivanjem sajta na srpskom jeziku. Međunarodni ekonomski forum iz Sankt Peterburga morao je prošlog leta pred Dodika da prostre crveni tepih, jer je on bio jedini evropski gost od ikakvog značaja koji se, usred rata, potrudio da poseti taj navodno međunarodni događaj.⁶²

Poslanici ruskog parlamenta su u februaru ove godine aplaudirali kolegama iz Republike Srpske koji su se „usudili“ da dođu u Moskvu.⁶³ Doček je bio nesrazmerno raskošan za predstavnike jedne autonomije sa nešto više od milion stanovnika, ali je očigledno da čak i poslanici iz Srbije Moskvu trenutno smatraju lokacijom koja je previše toksična za zvanične posete.

Ovi simbolični gestovi afiniteta mogu da imaju propagandni efekat, ali teško da mogu da zaustave opadanje stvarne rusko-balkanske saradnje. Tim nastojanjima nedostaju koherentna strategija i adekvatna sredstva, i njihov cilj nije da prošire ruski uticaj na Balkanu, već da se dodvore ruskim strukturama kako bi se obezbedio nastavak državnog finansiranja. Pojednostavljeno rečeno, motivi su birokratske, a ne strateške prirode. Takvim nastojanjima je još manje moguće sprečiti sve veće oslanjanje Moskve na lokalne aktere na Balkanu. Dovoljno je baciti pogled na uređivačku politiku novoosnovane RT Balkan, da se shvati da se njen uređivački tim mnogo više plaši gneva Vučića, nego Kremlja.

Spolja gladac, iznutra jadic

Invazija na Ukrajinu zadala je težak udarac uticaju Moskve u čitavom svetu, pa ni zapadni Balkan nije izuzetak. Uprkos odbijanju nekolicini balkanskih lidera da se pridruže sankcijama, privredna saradnja Rusije sa regionom naglo pada. Pošto su joj zločini počinjeni u Ukrajini uništili autoritet kao posrednika i obezvređili joj moć veta u Savetu bezbednosti UN-a, Moskva je skrajnuta iz rešavanja balkanskih sukoba. Ruski uticaj na Balkanu sve više se ograničava na naslove propagandističkih medija, bilo ruskih, bilo balkanskih.

Pa ipak, ova prezasićenost rusko-balkanskih odnosa propagandom ne najavljuje nužno njihov potpuni prekid. Naprotiv, ona ih u nekim aspektima čini čak otpornijim i fleksibilnijim. Kada se odnosi zasnivaju isključivo na praznoj priči, teško ih je ugroziti sankcijama ili novim bezbednosnim aranžmanima. Nemajući ništa vredno što bi mogle da izgube, obe strane svoje izjave mogu brzo i lako da prilagode promenljivoj stvarnosti. Videli smo kako je srpsko rukovodstvo jednog dana glasalo za osudu Rusije u UN-u, dok je sledećeg hvalilo kao velikog prijatelja, pri čemu nijedan od ta dva koraka nije imao nikakav uticaj na stav Moskve prema Beogradu.

Rusija će za događaje na Balkanu biti relevantna dok god se njeni ključni ciljevi preklapaju sa ciljevima uticajnih lokalnih političara. Ni Kremlj ni Vučić ne žele da Srbija prizna Kosovo i pridruži se anti-ruskim sankcijama. Ali Vučić je taj koji je odgovoran za najveći deo otpora koji se pruža, jer bi oba gorepomenuta koraka mogla da potkopaju njegovu popularnost i vlast u državi, dok mu Moskva nudi samo sporadičnu, retoričku podršku. Moskvi zapravo i ne smetaju Vučićevi anti-ruski nastupi u međunarodnim medijima, dok god mu pomažu da odvрати pritisak Zapada vezan za normalizaciju odnosa sa Kosovom i pridruživanje sankcijama protiv Rusije.

Vođe bosanskih etničkih zajednica - sa Dodikom na čelu - su te koje ne žele da se Bosna i Hercegovina reformiše, i koje potpiruju međuetničku mržnju kako bi decenijama opstajale na vlasti. U njihovim manevrima Rusija igra sporednu ulogu, i ona nikada ne bi mogla ništa sama da postigne u zemlji u kojoj joj je uticaj veoma mali, posebno u poređenju sa Zapadom.

Slično tome, lideri crnogorske pro-ruske opozicije su decenijama pomagali dugogodišnjem vođi države Đukanoviću da domaću debatu zadrži u sferi geopolitike, ignorišući zakasnele reforme i zadovoljni svojim privilegovanim statusom večitih opozicionara.

Vodeći pro-ruski političari na Balkanu dobro znaju da se prednosti privredne saradnje sa Rusijom smanjuju i da njihove veze s Kremljom više ne mogu da se koriste u rešavanju regionalnih sukoba. Oni sada traže nove međunarodne saveznike i spremni su na parcijalne ustupke kako bi umirili Zapad. Bez obzira na to, ipak je malo verovatno da će lako odbaciti pro-rusku retoriku.

Mnogi od njih su decenijama doprinicali popularnosti Rusije u regionu i koristili je tako što su sebe predstavljali kao bliske prijatelje Moskve. Pro-rusko raspoloženje postalo je sastavni deo pogleda na svet njihovih ključih glasača, usko isprepletan sa ozlojeđenošću, osećajem socio-ekonomske nepravde i besom prema Zapadu. Uklanjanje pro-ruskog elementa moglo bi da ugrozi kompletan temelj njihove podrške u javnosti, dok ih, sa druge strane, dalje izjave o naklonosti Moskvi ne koštaju mnogo jer Kremlj više ne insistira da reči budu potkrepljene delima.

Ruski uticaj na Zapadnom Balkanu bi bez pomoći lokalnih aktera nestao preko noći. Međutim, ova istina ima i drugu stranu. Dok god lokalni političari budu u prilici da se okoriste pozivanjem na dugu senku Moskve, Rusija će predstavljati važan deo balkanskog pejzaža.

END NOTES

- 1 Al Jazeera, „Serbia secures gas deal with Putin, as West boycotts Russia”, 29. 05. 2022, <https://www.aljazeera.com/news/2022/5/29/serbia-ignores-eu-sanctions-secures-gas-deal-with-putin>
- 2 Izvestja, „Додик заявил о скором решении вопроса строительства газопровода в Республику Сербскую [Dodik najavljuje skoru odluku o izgradnji gasovoda do Republike Srpske]”, 05. 10. 2022, <https://iz.ru/1405907/2022-10-05/dodik-zaiavil-o-skorom-reshenii-voprosa-stroitelstva-gazoprovoda-v-respubliku-serbskuuiu>
- 3 Dragana Petrushevska, „Bosnia’s Rafinerija Nafta Brod plans to build 150 mln euro gas-fired thermal power plant”, SeeNews, 22. 07. 2022, <https://seenews.com/news/bosnias-rafinerija-nafta-brod-plans-to-build-150-mln-euro-gas-fired-thermal-power-plant-792405>
- 4 Statistical Office of the Republic of Serbia, Exports and imports, by country of destination/origin, decembar 2022, <https://www.stat.gov.rs/en-us/oblasti/spoljna-trgovina/>
- 5 Aleksandar Vasovic, „West gains advantage as it vies with Russia for influence in Serbia”, Reuters, 01. 03. 2023, <https://www.reuters.com/world/europe/west-gains-advantage-it-vies-with-russia-influence-serbia-2023-03-01/>
- 6 TASS, „Сбербанк уходит с европейского рынка [Sberbanka napušta evropsko tržište]”, 02. 03. 2022, <https://tass.ru/ekonomika/13926049>
- 7 Dmitrij Kozlov, „Нефть переложили подальше от санкций [Nafta izuzeta iz sankcija]”, Kommersant, 11. 05. 2022, <https://www.kommersant.ru/doc/5348028>
- 8 Olesja Pavlenko, „Сербия заменит российскую нефть собственной, иракской и иранской [Srbija će ruski gas zameniti svojim, iračkim i iranskim]”, Kommersant, 12. 09. 2022, <https://www.kommersant.ru/doc/5558649>
- 9 Filip Derewenda, „Preparation for new Serbia-Hungary oil pipeline begins”, Ceenergy News, 17. 02. 2023, <https://ceenergynews.com/oil-gas/preparation-for-new-serbia-hungary-oil-pipeline-begins/>
- 10 President of the Republic of Azerbaijan, „Joint press statements of Presidents of Azerbaijan and Serbian”, 23. 11. 2022, <https://president.az/en/articles/view/57975>
- 11 EURACTIV, „Vucic visits Greece, says LNG important for Balkans”, 04. 05. 2022, <https://www.euractiv.com/section/energy-environment/news/vucic-visits-greece-says-lng-important-for-balkans/>
- 12 European Commission, „Gas Interconnection Bulgaria-Serbia (IBS) – Construction works”, mart 2023, https://ec.europa.eu/assets/cinea/project_fiches/cef/cef_energy/6.8.3-0013-BG-W-M-20.pdf
- 13 Mihail Dobrunov, „Вучич назвал фантастической цену за газ от России [Vucic called the price for Russian gas fantastic]”, RBC, 27. 08. 2022, <https://www.rbc.ru/politics/27/08/2022/6309f8fd9a794750af31960b>
- 14 TASS, „СМИ: в Боснии и Герцеговине произошел взрыв на нефтеперерабатывающем заводе [Mediji: Eksplozija u rafineriji nafte u Bosni i Hercegovini]”, 09. 10. 2018, <https://tass.ru/proisshestviya/5655885>
- 15 Goran Katić, „Republika Srpska planira elektrane za ruski gas”, Radio Slobodna Evropa, 30. 09. 2022, <https://www.slobodnaevropa.org/a/republika-srpska-elektrane-ruski-gas/32057920.html>
- 16 Predrag Zvijerac, „Novi ruski plinovod za BiH zaustavljen na Drini”, Radio Slobodna Evropa, 03. 11. 2022, <https://www.slobodnaevropa.org/a/plinovod-od-bijeljine-do-novog-grada-gaz-prom-rusija/32113954.html>
- 17 Zavod za statistiku Republike Bosne i Hercegovine, Međunarodna trgovina robom BiH, kumulativni prikaz, decembar 2022, <https://bhas.gov.ba/Calendar/Category/11>

- 18 Goran Katić, „Sve veze Dodika i Rusije”, Radio Slobodna Evropa, 16. 09. 2022, <https://www.slobodnaevropa.org/a/milorad-dodik-rusija-putin-republika-srpska-bih/32030166.html>
- 19 Statistical Office of Montenegro, Tourism - Releases, 2022 <https://www.monstat.org/eng/page.php?id=180&pageid=44>
- 20 Ibid.
- 21 Statistical Office of Montenegro, Foreign Trade - Releases 2022, <https://www.monstat.org/eng/page.php?id=32&pageid=32>
- 22 Danas, „Kurti: Vučić je mali Putin; Petković: Kurti je mali Hitler”, 25. 04. 2022, <https://www.danas.rs/vesti/politika/kurti-vucic-je-mali-putin-petkovic-kurti-je-mali-hitler/>
- 23 Vuk Vuksanović, Dr Srđan Cvijić i Maxim Samorukov, „Beyond Sputnik and RT: How Does Russian Soft Power in Serbia Really Work?”, Belgrade Centre for Security Policy (BCSP), 14. 12. 2022, <https://bezbednost.org/en/publication/beyond-sputnik-and-rt-how-does-russian-soft-power-in-serbia-really-work/>
- 24 Frontal, Istraživanje javnog mnjenja: Polovina građana Republike Srpske podržava vojnu akciju Rusije protiv Ukrajine”, 08. 09. 2022, <https://www.frontal.ba/novost/108805/istrazivanje-javnog-mnjenja-polovina-gradana-republike-srpske-podrzava-vojniu-akciju-rusije-protiv-ukrajine>
- 25 N1, „Ruski ambasador: Bosna može da uđe u NATO, ali Mosva će odgovoriti na pretnju”, 16. 03. 2022, <https://n1info.hr/english/news/russia-ambassador-bosnia-can-join-nato-but-moscow-will-react-to-threat/>
- 26 TASS, „Serbia may request Russia’s military assistance – envoy”, 02. 08. 2022, <https://tass.com/politics/1487823>
- 27 EURACTIV, “Northern Kosovo situation sparks international response”, 27. 09. 2021, https://www.euractiv.com/section/politics/short_news/northern-kosovo-situation-sparks-international-response/
- 28 Evgeny Nakobyan, „Посол РФ Бочан-Харченко допустил создание российской военной базы в Сербии [Ruski ambasador Botan-Harčenko o mogućnosti izgradnje ruske vojne baze u Srbiji]”, SM News, 08. 08. 2022, <https://sm.news/posol-bocan-xarchenko-otvetil-na-vopros-o-sozdanii-rossijskoj-voennoj-bazy-v-serbii-71387/>
- 29 Kamil Całus, „More independence, less fear. Moldova’s perspective on Russia after a year of war in Ukraine”, Centre for Eastern Studies (OSW), 20. 02. 2023, <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2023-02-20/more-independence-less-fear-moldovas-perspective-russia-after>
- 30 Nikita Smagin, „Moscow’s Original “Special Operation”: Why Russia Is Staying in Syria”, Carnegie Politika, 07. 02. 2023, <https://carnegieendowment.org/politika/88958>
- 31 Kirill Krivosheev, „Could the New EU Mission Sideline Russia in Armenia-Azerbaijan Settlement?”, Carnegie Politika, 16. 02. 2023, <https://carnegieendowment.org/politika/89060>
- 32 Temur Umarov, „Russia and Central Asia: Never Closer, or Drifting Apart?”, Carnegie Politika, 23. 12. 2022, <https://carnegieendowment.org/politika/88698>
- 33 Dimitar Bechev, „Hedging Its Bets: Serbia Between Russia and the EU”, Carnegie Europe, <https://carnegieeurope.eu/2023/01/19/hedging-its-bets-serbia-between-russia-and-eu-pub-88819>
- 34 RIA Novosti. “Якунин удовлетворен реализацией проекта РЖД в Сербии [Jakunjin zadovoljan realizacijom projekta RŽD u Srbiji]”, 12. 05. 2014, <https://ria.ru/20150512/1064066587.html>
- 35 Mark Galeotti, „Do the Western Balkans face a coming Russian storm?”, European Council on Foreign Relations (ECFR), 04. 04. 2018, https://ecfr.eu/publication/do_the_western_balkans_face_a_coming_russian_storm/

- 36 Sergej Latišev. „Воевать будем по-новому: Константин Малофеев объединит добровольцев [Ratovaćemo drugačije: Konstantin Malofejev će ujediniti dobrovoljce]”, 07. 02. 2023, https://tsargrad.tv/articles/voevat-budem-po-novomu-konstantin-malofeev-obedinit-dobrovolcev_719695
- 37 N1, “Rusija: Nema rješenja za Kosovo bez nas i Kine”, 12. 02. 2023, <https://n1info.hr/svijet/rusija-nema-rjesenja-za-kosovo-bez-nas-i-kine/>
- 38 United Nations, „Security Council Renews EUFOR-Althea Mandate in Bosnia and Herzegovina, Unanimously Adopting Resolution 2658 (2022)”, 02. 11. 2022, <https://press.un.org/en/2022/sc15094.doc.htm>
- 39 Paul Stronski, Annie Himes, „Russia’s Game in the Balkans”, Carnegie Endowment for International Peace, <https://carnegieendowment.org/2019/02/06/russia-s-game-in-balkans-pub-78235>
- 40 RIA Novosti, “Россия ни на кого не нападала на Украине, заявил Лавров [Rusija u Ukrajini nije nikoga napala, rekao je Lavrov]”, 16. 06. 2022, <https://ria.ru/20220616/lavrov-1795922370.html>
- 41 N1, „Vucic and Orban: Serbia and Hungary support each other in difficult times”, 26. 07. 2022, <https://n1info.rs/english/news/vucic-and-orban-serbia-and-hungary-support-each-other-in-difficult-times/>
- 42 Republika, „PRESEDNIK VUČIĆ SAOPŠTIO: Sve aktivnosti Vojske Srbije i MUP sa stranim partnerima prekinute”, 25. 12. 2022, <https://www.republika.rs/vesti/politika/343553/predsednik-vucic-saopstio-sve-aktivnosti-vojske-srbije-i-mup-sa-stranim-partnerima-prekinute>
- 43 Milica Stojanović, “Serbia Backs UN Resolution Against Russian Annexations in Ukraine”, Balkan Insight, 13. 10. 2022, <https://balkaninsight.com/2022/10/13/serbia-backs-un-resolution-against-russian-annexations-in-ukraine/>
- 44 Milica Stojanović, “Serbia Mulls ‘Taking Over’ Mainly Russian-owned Oil Company”, Balkan Insight, 13. 10. 2022, <https://balkaninsight.com/2022/07/14/serbia-mulls-taking-over-mainly-russian-owned-oil-company/>
- 45 Evgenij Pudovkin, „Телеграм-каналы пишут о поставках сербских ракет на Украину, официальный Белград это отрицает. Что об этом известно [Telegram kanali pišu o snabdevanju Ukrajine srpskim projektilima, zvanični Beograd to demantuje. Šta se o tome zna?]”, RTVI, 01. 03. 2023, <https://rtvi.com/obyasnyajem/telegram-kanaly-pishut-o-postavkah-serbskih-raket-na-ukrainu-oficialnyj-belgrad-eto-otriczaet-cto-ob-etom-izvestno/>
- 46 Denis Voroshilov, „Россия попросила Сербию объяснить сообщения о поставках боеприпасов Киеву [Rusija traži od Srbije da objasni izveštaje o isporuci municije Kijevu]”, RBC, 02. 03. 2023, <https://www.rbc.ru/politics/02/03/2023/6400dbbd9a7947826d7a2fab>
- 47 Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, „Ответ официального представителя МИД России М.В.Захаровой на вопрос СМИ [Odgovor zvanične predstavnice ruskog Ministarstva spoljnih poslova M.V. Zaharove na pitanje novinara]”, 13. 02. 2023, https://mid.ru/ru/foreign_policy/news/1853919/?TSPD_101_R0=08765fb817ab-2000227cfa052991d707755376e0ab971e527ad4d85fce0cf53c0303503a4dc702ba08637aef251430004670161642e3c613ca6e27464bc27ecd38a9bbb5df1d99f422e6205a926667243b-2409b9c805d7aed7789e9cb341fd70
- 48 N1, „Russian official praises Vucic for resisting pressure on sanctions”, N1, 24. 05. 2022, <https://n1info.rs/english/news/russian-official-praises-vucic-for-resisting-pressure-on-sanctions/>
- 49 Kommersant, „В Кремле оценили позицию Сербии по отказу от санкций против России [Kremlj ceni stav Srbije o ukidanju sankcija Rusiji]”, 14. 03. 2023, <https://www.kommersant.ru/doc/5874474>
- 50 Vuksanovic, Cvijic and Samorukov „Beyond Sputnik and RT”.

- 51 Maxim Samorukov, „What the Wagner Mercenaries’ Row Reveals About Serbia’s Relations with Russia”, Carnegie Politika, 26. 01. 2023, <https://carnegieendowment.org/politika/88885>
- 52 Željka Jevtić, „PREDIGRA ZA VEĆE NEREDE Današnji skup ekstremista zbog “odbrane Kosova” je samo TEST za ono što spremaju u Beogradu na godišnjicu ruske invazije na Ukrajinu”, BLIC, 15. 02. 2023, <https://www.blic.rs/vesti/politika/predigra-za-vece-nerede-danasnji-skup-ekstremista-zbog-odbrane-kosova-je-samo-test-za/z16wqgr>
- 53 Radio Slobodna Evropa, „Brnabić ne veruje da Rusija stoji iza protesta ispred Predsedništva”, 17. 02. 2023, <https://www.slobodnaevropa.org/a/brnabic-bocan-harcenko-sastanak/32275947.html>
- 54 International Republican Institute, „Poll: Bosnians United in Opposing IS; Divided on U.S., EU and Russia”, 07. 04. 2017, <https://www.iri.org/resources/poll-bosnians-united-in-opposing-is-divided-on-u-s-eu-and-russia/>
- 55 Frontal, „Istraživanje javnog mnjenja”.
- 56 Radio Free Europe, „Republika Srpska Signs Loan Agreement With Hungary’s State EXIM Bank”, 19. 12. 2022, <https://www.rferl.org/a/bosnia-srpska-hungary-loand-orban-dodik/32183392.html>
- 57 Ekaterina Entina, „Очередной виток политического кризиса в Черногории: предпосылки, сценарии развития, последствия для России [Još jedna runda političke krize u Crnoj Gori: Pozadina, scenariji razvoja događaja, posledice po Rusiju]”, EVROPSKI INSTITUT RUSKE AKADEMIJE NAUKA], 07. 02. 2022, <http://www.zapiski-ieran.ru/images/analitika/2022/an272.pdf>
- 58 Genadij Sisojev, Natalija Kostarnova, „Черногория готова, да Россия не летит [Crna Gora je spremna, sli Rusija ne leti]”, Kommersant, 24. 06. 2021, <https://www.kommersant.ru/doc/4869787>
- 59 Ministarstvo spoljnih poslova Ruske federacije, „Комментарий официального представителя МИД России М.В.Захаровой в связи с высылкой российских дипломатов из Черногории [Komentar portparolke Ministarstva spoljnih poslova Marije Zaharove o proterivanju ruskih diplomata iz Crne Gore]”, 30. 02. 2022, https://mid.ru/ru/foreign_policy/news/1832046/?TSPD_101_R0=08765fb817ab2000c6f6580e7ce420715609b57de1b34f0b2618c98473518e1f3b1e85b7755e1b0e082d949db31430009aca15415962a403c3c7a093674da59d4bd16658680fe886a8f9baf488fa241b7579773e1fd6162869965502afbecd6c
- 60 Politika, „Đukanović: Neće nas zatvoriti u srpski i ruski svet”, 18. 03. 2023, <https://www.politika.rs/sr/clanak/543351/Dukanovic-Nece-nas-zatvoriti-u-srpski-i-ruski-svet>
- 61 RT, <https://rt.rs>
- 62 RIA Novosti „Милорад Додик: Босния и Герцеговина не примет санкции против России [Milorad Dodik: Bosna i Hercegovina neće prihvatiti sankcije protiv Rusije]”, 17. 06. 2022, <https://ria.ru/20220617/dodik-1796304656.html>
- 63 Yandex, „Государственная ДУМА | Мы народ, который не торгует своим достоинством! [Državna дума | Mi smo ljudi koji čije dostojanstvo nije na prodaju!]”, 06. 03. 2023, <https://yandex.ru/video/preview/4247837379667259283>

BCBP

bezbednost.org